

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

น้ำเป็นปัจจัยหลักที่มีความสำคัญและจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์รวมถึงมนุษย์ด้วย นอกจากนี้จะมีความสำคัญต่อทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรดิน แร่ธาตุต่างๆ แล้วน้ำมีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศธรรมชาติ เพื่อสร้างความชุ่มชื้นในดิน บนพื้นดิน และในอากาศ เหมาะแก่การเจริญเติบโตของพืชและสัตว์นานาชนิด ทำให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ สร้างความมั่นคงต่อระบบนิเวศ โดยเฉพาะระบบนิเวศที่มีความอุดมสมบูรณ์ของป่าต้นน้ำ เป็นต้นกำเนิดของน้ำและลำน้ำสาขา เป็นแหล่งสะสมน้ำที่มีขนาดใหญ่จนมีปริมาณเพียงพอเกิดเป็นสายน้ำและลำธารสายเล็กๆ รวมกันเป็นแม่น้ำลำธาร ไหลลงสู่พื้นที่ราบลุ่ม สิ่งมีชีวิตทั้งมนุษย์ พืช และสัตว์ได้อาศัยแม่น้ำลำธารในการดำรงชีวิต น้ำเป็นทรัพยากรที่สำคัญอย่างมากและเป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่า จึงมีความจำเป็นที่ทุกฝ่ายต้องรับรู้ ตระหนักและเข้าใจอย่างลึกซึ้งต่อวงจรการเกิดน้ำในระบบนิเวศธรรมชาติของป่าต้นน้ำ เป็นหน้าที่ของทุกคนและทุกภาคส่วนต้องช่วยกันปกป้อง ดูแลรักษา อนุรักษ์ป่าต้นน้ำ การใช้น้ำอย่างรู้คุณค่า เพื่อให้มีปริมาณและคุณภาพน้ำใสสะอาดไหลตลอดทั้งปี เมื่อไหร่ก็ตามที่มนุษย์ พืช สัตว์ และสรรพสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับน้ำได้รับผลกระทบและเกิดวิกฤตน้ำ ชีวิตทุกชีวิต ไม่อาจจะดำรงอยู่ได้ น้ำจึงเป็นเสมือนเส้นโลหิตขนาดใหญ่ที่หล่อเลี้ยงทุกสิ่งทุกอย่างบน โลกเรา จากอดีตที่ยาวนาน จนถึงปัจจุบัน

วิวัฒนาการของมนุษย์ที่พยายามจัดหาน้ำเพื่อการดำรงชีวิตและใช้ประโยชน์ด้านต่าง ๆ จากน้ำ เช่น การขุดบ่อน้ำ การสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็ก เพื่อเป็นแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรกรรม และอุปโภคบริโภคในครัวเรือนตลอดทั้งปี การสร้างฝายกั้นลำน้ำเพื่อทดน้ำ โดยอาศัยศักยภาพทางภูมิศาสตร์กายภาพที่มีผลต่อการไหลของน้ำ บังคับทิศทางน้ำเข้าสู่พื้นที่ของผู้ใช้น้ำ ตามความต้องการของชุมชนและผู้ใช้น้ำได้ประอบอาชีพหล่อเลี้ยงชีวิต ในประเทศไทยเป็นประเทศที่มีการจัดการน้ำในลักษณะนี้มาตั้งแต่ในอดีตสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีการจัดการน้ำประกอบด้วยสองแนวทาง ดังนี้

ภาพ 1 ฝ่ายชลประทานสินธุกิจปรีชา
อยู่ตอนบนฝ่ายท่าศาลา

ภาพ 2 ฝ่ายชลประทานแม่ปิงห้าง
อยู่ตอนล่างฝ่ายท่าศาลา

แนวทางที่ 1 การจัดการน้ำด้วยระบบชลประทานรัฐ ในประเทศไทยได้เริ่มขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมในปี พ.ศ.2471-2479 (84 ปีชลประทาน: 2529) โดยออกแบบสร้างฝายคอนกรีตเสริมเหล็กกั้นลำน้ำแม่ปิงเป็นแห่งแรกของประเทศไทย ณ บ้านแม่แฝก อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ชื่อฝ่ายชลประทานแม่แฝก (ภาพ 1) ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นฝ่ายสินธุกิจปรีชา เพื่อเป็นอนุสรณ์แก่หลวงสินธุกิจปรีชา อดีตอธิบดีกรมชลประทาน ฝายแห่งนี้มีความสูง 3.90 เมตร ความยาว 89 เมตร ครอบคลุมพื้นที่รับน้ำ 7 หมื่นไร่ นอกจากนั้นมีการตราพระราชบัญญัติการบริหารจัดการน้ำชลประทานราษฎรในปี พ.ศ. 2498 และปรับปรุงเป็นกฎหมายและบังคับใช้ในปี พ.ศ. 2500 ภาพ 2 ฝ่ายชลประทานแม่ปิงห้าง อยู่ตอนล่างฝ่ายท่าศาลาที่ออกแบบสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก นอกจากนั้นกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้มอบหมายให้กรมชลประทานและกรมทรัพยากรน้ำ มีหน้าที่จัดให้ได้มาซึ่งน้ำเพื่อกักเก็บ รักษา ควบคุม ส่ง ระบาย หรือแบ่งน้ำเพื่อการเกษตร การพลังงาน การสาธารณสุข โภค การอุตสาหกรรมและอื่นๆ นอกจากนั้นยังหมายรวมถึง การป้องกันความเสียหายอันเกิดจากน้ำ การบำรุงรักษาน้ำและการคมนาคมขนส่งทางน้ำ นับตั้งแต่นั้นมากรมชลประทานได้ขยายการก่อสร้างฝายไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั่วประเทศตามแผนการพัฒนาประเทศ นอกจากนั้นยังได้มีการปรับเปลี่ยนจากฝายชาวบ้านเดิมที่มีอยู่เป็นฝายรัฐ ภายใต้การบริหารจัดการน้ำโดยองค์กรของรัฐอย่างเต็มรูปแบบ แผนการพัฒนาของประเทศไทยยังให้ความสำคัญกับการจัดการน้ำ เพราะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่การเกษตรต้องใช้น้ำตลอดทั้งปี การเพิ่มขึ้นของพื้นที่การเกษตรและแหล่งน้ำมีมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งแหล่งน้ำขนาดเล็ก ขนาดกลาง และขนาดใหญ่ทั่วประเทศ แต่ปัญหาน้ำยังไม่สามารถที่จะตอบสนองความต้องการของประชากรทั้งประเทศได้อย่างทั่วถึง กอปรกับหลายประเทศในโลกต้องประสบกับปัญหาการขาดแคลนน้ำ เนื่องจากการเพิ่มขึ้นของประชากรโลก การพัฒนาทางสังคมเศรษฐกิจแบบทุนนิยม นอกจากนั้นยัง

มีการทำลายระบบนิเวศป่าต้นน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการตัดไม้ทำลายป่าของมนุษย์ จนทำให้เกิดภัยธรรมชาติในรูปแบบต่างๆ วิกฤติภัยจากน้ำ ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ภัยแล้งในช่วงฤดูร้อน น้ำท่วมดินถล่มในฤดูน้ำหลาก สร้างความเสียหายให้กับประเทศทั้งชีวิตและทรัพย์สินในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก “น้ำ” เป็นทรัพยากรสาธารณะที่ทุกคนเข้าถึงได้ตลอดเวลา เป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่งมีให้ใช้ได้อย่างเสรีและไม่จำกัด ความตระหนักถึงวิกฤติภัยจากน้ำได้รับการกระตุ้นและปลุกกระแสไปทั่วโลกรวมทั้งประเทศไทย แม้ว่าปัญหาการขาดน้ำในประเทศไทยจะยังไม่รุนแรง แต่นั่นก็ไม่ใช่เรื่องที่จะละเลยต่อไป หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำของประเทศ ซึ่งมีไม่น้อยกว่า 32 หน่วยงาน ได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาน้ำที่เกิดขึ้น ปัญหาวิกฤตน้ำที่ความรุนแรงมากขึ้นเรื่อยๆ เนื่องจากการแก้ไขปัญหาน้ำยังขาดนโยบายที่ชัดเจนและอย่างต่อเนื่อง ขาดการบูรณาการร่วมกันของทุกภาคส่วน ด้วยเหตุนี้ คณะกรรมการทรัพยากรน้ำแห่งชาติ ได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อตราระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการบริหารทรัพยากรน้ำแห่งชาติ พ.ศ. 2532 มีหน้าที่กำหนดนโยบาย วางแผนงานอย่างเป็นระบบเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดในการพัฒนา การใช้ และการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำ สร้างความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรต่างๆ ในการบริหารทรัพยากรน้ำในประเทศไทย จัดทำแผนการบริหารจัดการน้ำในแต่ละลุ่มน้ำทั้งในฤดูฝนและฤดูแล้ง การกำหนดมาตรการการใช้น้ำอย่างรู้คุณค่า การประหยัดน้ำ ตลอดจนการป้องกันน้ำเมื่อเกิดวิกฤตน้ำและภัยพิบัติจากน้ำ ที่สำคัญ การปรับปรุงแก้ไข กฎ ข้อบังคับต่างๆ ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน การฟื้นฟูสภาพแหล่งน้ำ ห้วยหนอง คลองบึงต่างๆ เป็นพื้นที่รับน้ำเมื่อเวลามีน้ำฝนตกและกักเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้ง อย่างไรก็ตามการจัดสรรงบประมาณด้านการจัดการทรัพยากรน้ำต้องได้รับอย่างเพียงพอและต่อเนื่องทุกปี การติดตามโครงการต่างๆ ในแต่ละปีงบประมาณ เพื่อประเมินผลรับทราบปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานที่ผ่านมา การเฝ้าระวังและติดตามสถานการณ์น้ำอย่างใกล้ชิดเพื่อวางแผนทั้งในระยะสั้น ปานกลางและระยะยาวอย่างครบวงจรต่อไป

แนวทางที่ 2 การจัดการน้ำโดยชุมชนด้วยระบบชลประทานเหมืองฝายชาวบ้านจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะประวัติศาสตร์ล้านนาของเมืองเชียงใหม่ (ไกรศรี นิมมานเหมินท์) ที่ได้บันทึกระบบเหมืองฝายและกฎหมายมังรายศาสตร์ ที่สร้างขึ้นในรัชสมัยพระเจ้ามังราย ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่และปกครองเมืองเชียงใหม่ ระหว่างปี พ.ศ.1805-1860 เป็นต้นแบบของการบริหารจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝายเพื่อการเกษตร การบริโภคน้ำอุปโภคและประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ ในภาพ 3 และภาพ 4 เป็นตัวอย่างของจุดกำเนิดของการออกแบบสร้างฝายชาวบ้านบริเวณต้นน้ำในภาคเหนือตอนบน อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ และอีกหลายแห่งในเขตภาคเหนือของประเทศไทย

ภาพ 3

ภาพ 4

ภาพ 3 – ภาพ 4 ตัวอย่างของจุดกำเนิดของการออกแบบสร้างฝายชาวบ้านบริเวณต้นน้ำในภาคเหนือตอนบน อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่

นอกจากนั้นฝายลักษณะนี้ยังเป็นต้นแบบและตัวอย่างของโครงสร้างในการทำฝายขนาดเล็กและขนาดกลางแบบดั้งเดิม ใช้วัสดุจากธรรมชาติ(พรุพีไล เลิศวิชาและคณะ เหมืองฝายจัดการน้ำ จัดการคน บนพื้นฐานภูมิศาสตร์และวัฒนธรรม) โดยชุมชนเป็นผู้ออกแบบสร้างฝายกั้นลำธาร พร้อมทั้งการบริหารจัดการน้ำภายใต้ข้อบังคับ กฎระเบียบ ข้อตกลงร่วมของสมาชิกเหมืองฝายที่ทุกคนอย่างมีส่วนร่วม เพื่อใช้ในการบริหารจัดการน้ำในยุคนั้น โดยเฉพาะในบริเวณที่ราบลุ่มแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน ได้แก่ กลุ่มน้ำปิงตอนบนเป็นกลุ่มน้ำขนาดใหญ่ กลุ่มน้ำแม่แจ่ม กลุ่มน้ำแม่วางและกลุ่มน้ำแม่ขานเป็นต้น สถานการณ์ปัจจุบัน ระบบเหมืองฝายชาวบ้านในเขตเชียงใหม่-ลำพูนได้ปรับเปลี่ยนเป็นระบบชลประทานรัฐ โดยการควบคุมของรัฐ เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำ การแย่งชิงน้ำ คุณภาพน้ำไม่เหมาะสมในการนำมาใช้ในการอุปโภคบริโภค การเกษตรและอุตสาหกรรมต่างๆ ภาครัฐได้ใช้งบประมาณจำนวนมากในการสร้างอ่างเก็บน้ำ สร้างเขื่อน และที่สำคัญ รัฐพยายามเข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบเหมืองฝายชาวบ้านเพื่อสร้างประโยชน์และแก้ปัญหาให้กับชาวบ้าน แต่การจัดการของรัฐที่ขาดองค์ความรู้ความเข้าใจในระบบเหมืองฝายอย่างแท้จริง เพราะระบบเหมืองฝายชาวบ้านมีความเชื่อมโยงในมิติต่างๆ ทำให้ฝายชาวบ้านบางพื้นที่ไม่สามารถตอบสนองความต้องการได้เท่าที่ควร ทั้งยังเกิดปัญหาการจัดการน้ำในพื้นที่รับน้ำ

ภาพ 5 ฝ่ายท่าศาลาหลังการซ่อมเมื่อปี 2534

ฝ่ายท่าศาลา (ฝ่ายพญาคำ) เป็นระบบเหมืองฝายชาวบ้านแห่งแรกที่มีขนาดใหญ่ มีสมาชิกผู้ใช้น้ำจำนวนมาก ตั้งอยู่เขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ เป็นฝายชาวบ้านที่เหลื่ออยู่ในที่ราบลุ่มแอ่งเชียงใหม่-ลำพูน เป็นมรดกทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมร่วมสมัยและเป็นต้นแบบของวิศวกรรมชลประทานที่ยังคงทำหน้าที่ในด้านการจัดการน้ำให้กับพื้นที่รับน้ำฝ่ายท่าศาลาตลอดทั้งปี โดยสืบทอดแนวความคิด แนวปฏิบัติแบบดั้งเดิมมานานกว่า 200 ปี ครอบคลุมพื้นที่ จังหวัดเชียงใหม่และ จังหวัดลำพูน พื้นที่ 3 อำเภอ 6 ตำบล ในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน มีพื้นที่รับน้ำทั้งหมด 14,721 ไร่ ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 จนถึงปัจจุบันรวมระยะเวลา 51 ปี วันเพ็ญ สุรฤกษ์และอุไรวรรณ ตันกิมยง (2528) ได้ให้ความหมายและอธิบายระบบเหมืองฝายชาวบ้านว่าเป็นวัฒนธรรมร่วมสมัย เป็นความก้าวหน้าและการพัฒนาการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถใช้ประโยชน์จากธรรมชาติได้อย่างเหมาะสมที่สุด ยุคก่อนที่จะเกิดระบบชลประทานรัฐ การคิดค้นระบบเหมืองฝายจะใช้ประสบการณ์ ความเชี่ยวชาญในพื้นที่ที่มีภูมิศาสตร์กายภาพภูเขาสูง มีความลาดชันและสลับซับซ้อนมาก การบังคับน้ำและตำแหน่งที่ตั้งของฝาย การจัดการน้ำได้อย่างทั่วถึงและยุติธรรม เครื่องมือเทคโนโลยีในการสำรวจในยุคนี้ห่างไกลจากปัจจุบันมาก ฝ่ายท่าศาลาเป็นฝายที่เกิดในยุคนี้สร้างโดยพลังของชุมชนที่มีความยาวในอดีตมากกว่า 150 เมตร (พ่อนมื่น ทิพยเนตร ประธานฝ่ายท่าศาลา) ขวางลำน้ำแม่ปิงที่มีกระแสน้ำไหลแรงมากโดยเฉพาะในฤดูน้ำหลาก การออกแบบฝายเพื่อยกระดับน้ำให้เข้าสู่ลำเหมืองเป็นระยะทางที่ยาวไกล ยุติธรรมทั้งปริมาณและคุณภาพน้ำอย่างทั่วถึงเป็นสิ่งที่ยาก บางครั้งความเสียหายของฝายต้องซ่อม 2-3 ครั้ง ระบบเหมืองฝายที่สร้างในยุคนี้บริเวณลุ่มน้ำต่างๆ เช่น ลุ่มน้ำแม่ขานแม่วาง และลุ่มน้ำแม่ปิง บางแห่งภาครัฐได้ดำเนินการปรับเปลี่ยนจากฝายชาวบ้านเป็นฝายรัฐ ขยายไปในทุกภูมิภาคของประเทศไทย กำหนดเป็นนโยบายแห่งรัฐพร้อมให้การสนับสนุนด้านงบประมาณและเทคโนโลยีในการออกแบบก่อสร้างระบบชลประทาน

เหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในเขตภาคเหนือที่เกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2548 สร้างความเสียหายให้กับชุมชนต่างๆ เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะเมืองเชียงใหม่และลำพูนมีน้ำท่วมทั้งหมด 3 ครั้ง สร้างความเสียหายอย่างมาก รัฐจึงได้มีโครงการรื้อฝายท่าศาลาและที่เหลืออีก 2 ฝาย โดยใช้งบประมาณกว่า 464 ล้านบาทสร้างประตูระบายน้ำแทน ขณะนี้อยู่ในระหว่างดำเนินการ ซึ่งโครงการนี้ก่อให้เกิดข้อพิพาทระหว่างประชาชนผู้ใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายแห่งนี้ ที่ต้องการอนุรักษ์รักษาระบบชลประทานแบบดั้งเดิมนี้ไว้ กับกลุ่มที่จะได้ประโยชน์จากโครงการสร้างเขื่อนประตูระบายน้ำ ถึงแม้ว่าจะมีการศึกษาวิจัยของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกรมชลประทาน โดยสำนักชลประทานที่ 1 อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่และอีกหลายหน่วยงานก็ตาม ส่วนใหญ่จะเน้นแนวการแก้ปัญหาทางด้านผลกระทบและใช้แนวทางการแก้ปัญหาเชิงวิศวกรรมชลประทาน โดยการรื้อฝายแล้วสร้างประตูระบายน้ำ ในส่วนของคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ศึกษาการไหลของน้ำในลำน้ำแม่ปิงที่มีผลต่อการเกิดน้ำท่วมในตัวเมืองเชียงใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2548 ผลการศึกษา ฝายท่าศาลาไม่ใช่สาเหตุหลักที่ทำให้เกิดน้ำท่วมดังกล่าว ซึ่งฝายแห่งนี้มีความสำคัญต่อสมาชิกผู้ใช้น้ำจำนวนมาก มีมิติทางสังคมควบคู่กับมิติทางวิศวกรรมชลประทาน ควรที่จะได้รับการศึกษาถึงประวัติความเป็นมา ตลอดจนการจัดการน้ำให้กับกลุ่มสมาชิกเหมืองฝาย ทั้งปริมาณน้ำและความยุติธรรมในพื้นที่รับน้ำ องค์กรเหมืองฝายซึ่งเป็นองค์กรที่มีหน้าที่บริหารจัดการระบบเหมืองฝาย จะมีการปรับตัวอย่างไรต่อกระแสการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการพัฒนาที่มุ่งเน้นระบบทุนนิยม (Capitalism) ตลอดจนการดำเนินการขององค์กรเหมืองฝายที่ผ่านมาในอดีตจนถึงปัจจุบันมีปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานด้านใดบ้าง การก่อสร้างประตูระบายน้ำซึ่งเป็นโครงการของรัฐขนาดใหญ่เพื่อทดแทนการรื้อฝายท่าศาลา กลุ่มสมาชิกเหมืองฝายท่าศาลา มีความคิดเห็นอย่างไรต่อโครงการนี้ ฝายแห่งนี้เป็นฝายชาวบ้านที่เหลืออยู่ อาจมีอะไรมากมายเกินกว่าผู้คนจำนวนมากจะรับรู้และเข้าใจอย่างลึกซึ้ง สมาชิกเหมืองฝายส่วนใหญ่ยังให้ความสำคัญอย่างมาก มีการซ่อมแซมดูแลตลอดทั้งปี จึงเป็นที่มาและเป็นประเด็นของการศึกษานี้

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของฝายท่าศาลาในการบริหารจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝายในอดีตจนถึงปัจจุบัน
- 2) เพื่อศึกษาวิธีการในการจัดการเหมืองฝายกลุ่มสมาชิกเหมืองฝายท่าศาลา และความคิดเห็นของสมาชิกที่มีต่อโครงการสร้างประตูระบายน้ำ

1.3 ขอบเขตในการศึกษา

1) ขอบเขตการศึกษาด้านพื้นที่

การศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกพื้นที่ชุมชนเหมืองฝายท่าศาลาครอบคลุมพื้นที่ 3 อำเภอ 8 ตำบล ในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน มีพื้นที่รับน้ำทั้งหมด 14,721 ไร่ ได้แก่ตำบลหนองหอย อำเภอเมืองจังหวัดเชียงใหม่มีพื้นที่รับน้ำ 420 ไร่ ตำบลหนองฝ้างพื้นที่ส่งน้ำ 1,550 ไร่ ตำบลยางเนิ้ง พื้นที่ส่งน้ำ 2,980 ไร่ อำเภอสารภีพื้นที่ส่งน้ำ 2,730 ไร่ ตำบลหนองแฝกพื้นที่ส่งน้ำ 1,814 ไร่ ตำบลชมพูพื้นที่ส่งน้ำ 2,880 ไร่ และตำบลไชยสถาน อำเภอสารภีพื้นที่ส่งน้ำ 546 ไร่ ในเขตอำเภอเมืองจังหวัดลำพูนมีพื้นที่ส่งน้ำคือ ตำบลอุโมงค์พื้นที่ส่งน้ำ 1,801 ไร่

2) ขอบเขตด้านประชากร

กลุ่มที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ได้คัดเลือกมาจากองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น 2 แห่ง และเทศบาลตำบล 6 แห่ง ที่เป็นสมาชิกเหมืองฝายท่าศาลาในพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่และอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ได้คัดเลือกตัวแทนกลุ่มเป้าหมายรวมทั้งสิ้นจำนวน 159 คน โดยมีการคัดเลือกดังนี้

2.1 ตัวแทนกลุ่มที่เป็นสมาชิกผู้ใช้น้ำจากฝายท่าศาลาที่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอเมือง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่และตำบลอุโมงค์ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูนจำนวน 100 คน

2.2 ตัวแทนกลุ่มผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส แก่เหมือง แก่ฝาย คณะกรรมการบริหารและจัดการเหมืองฝายท่าศาลา ทั้งในอดีตและปัจจุบัน 35 คน

2.3 เจ้าหน้าที่ส่วนราชการต่างๆ วัด สถานศึกษา องค์กร มูลนิธิและประชาชนที่ปฏิบัติงานในระดับหมู่บ้าน องค์การบริหารส่วนตำบลและเทศบาลที่เกี่ยวข้อง 24 คน

3) ขอบเขตเนื้อหา

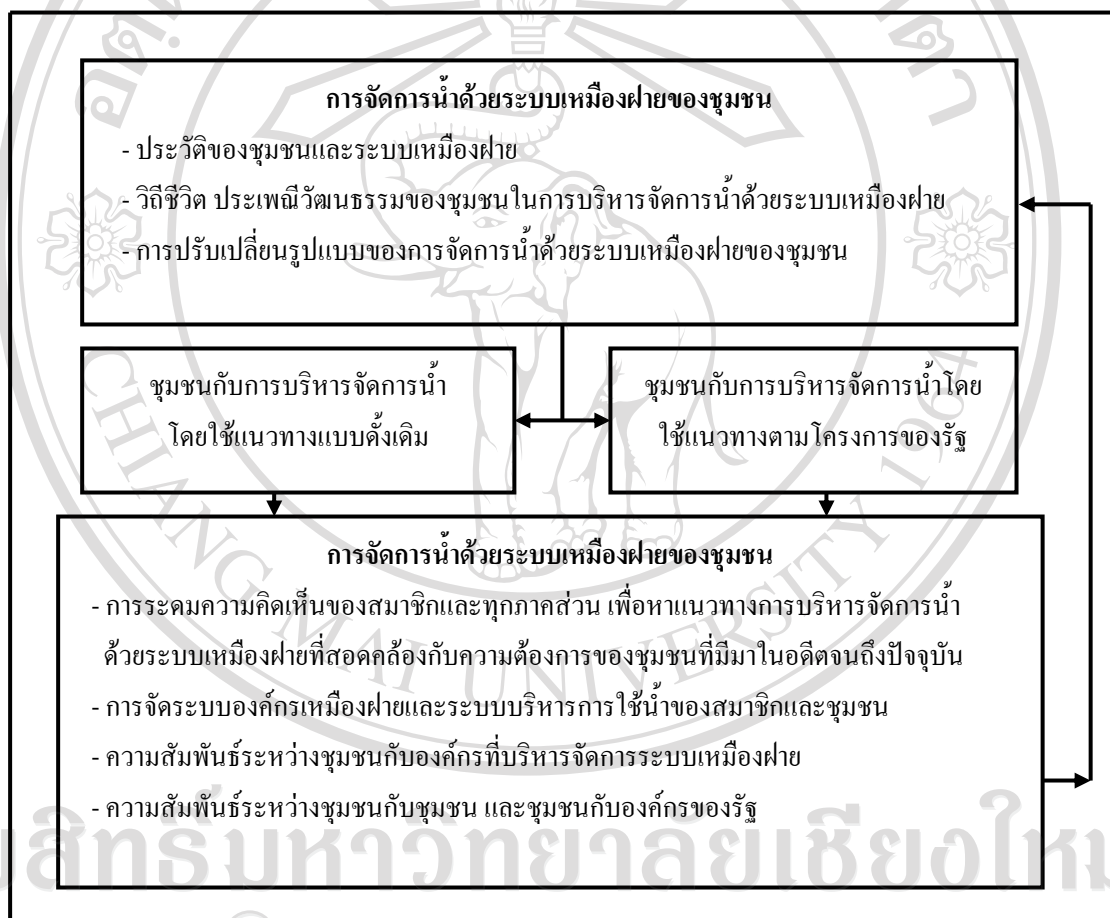
ขอบเขตเนื้อหาในส่วนที่ 1 ผู้ศึกษาทำการศึกษาเนื้อหาและเก็บข้อมูลโดยตรงในพื้นที่ที่ทำการศึกษา จากการสัมภาษณ์ การใช้แบบสอบถาม การสังเกต และการสนทนากลุ่มที่เป็นสมาชิกเหมืองฝายท่าศาลา ข้อมูลเนื้อหาเป็นส่วนบุคคลได้แก่ เพศ อายุ อาชีพ การศึกษา รายได้ ระยะเวลาที่อาศัย การถือครองที่ดิน การเป็นสมาชิกและการใช้ประโยชน์จากเหมืองฝายท่าศาลา การสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน ผู้อาวุโส แก่เหมือง แก่ฝาย คณะกรรมการบริหารจัดการเหมืองฝายทั้งในอดีตและปัจจุบัน ด้านประวัติและความเป็นมาของฝาย ปริมาณน้ำและความยุติธรรมของการจัดการน้ำให้กับกลุ่มสมาชิก ปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานขององค์กรเหมืองฝายด้านการจัดการน้ำ ความคิดเห็นสมาชิกเหมืองฝายต่อโครงการสร้างประตูดระบายน้ำ ตลอดจนข้อเสนอแนะและทางเลือกในการบริหารจัดการน้ำ ขอบเขตเนื้อหาในส่วนที่ 2 โดยการรวบรวมและสืบค้นได้จาก

เอกสาร ตำรา บทความ งานวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝายท่าศาลา ทั้งหน่วยงานราชการในส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและส่วนท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง

4) ขอบเขตด้านเวลา

ในการศึกษาเริ่มตั้งแต่เดือน มีนาคม 2552 ถึง เดือนกุมภาพันธ์ 2553

1.4 กรอบแนวคิดในการศึกษา

1.5 นิยามศัพท์

ระบบเหมืองฝาย หมายถึง ระบบการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรกรรมและประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ บริหารจัดการโดยองค์กรเหมืองฝาย ในที่นี้หมายถึง ระบบการจัดการน้ำของเหมืองฝายท่าศาลา ที่ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเมืองเชียงใหม่ ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอสารภี

องค์กรเหมืองฝาย หมายถึง การรวมกลุ่มของสมาชิกเหมืองฝายในพื้นที่ชุมชนเหมืองฝายท่าศาลาที่ใช้น้ำเพื่อเกษตรกรรมและประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ มีหน้าที่ในการดูแลรักษา จัดสรรปริมาณน้ำที่เป็นทรัพยากรสาธารณะให้ทั่วถึง เพียงพอและยุติธรรมรวมถึงการดูแลสมาชิกเหมืองฝายในกรณีที่มีปัญหาความขัดแย้งในการใช้น้ำ

ฝาย หมายถึง ทำนบที่สร้างขึ้นกั้นลำน้ำ ลำห้วย หรือทางน้ำ เพื่อยกระดับน้ำให้ไหลเข้าไปในพื้นที่ ในที่นี้ หมายถึงฝายท่าศาลา ที่สร้างกั้นแม่น้ำปิง เพื่อยกระดับแม่น้ำปิงให้ไหลเข้าไปยังพื้นที่ของสมาชิกเหมืองฝายในเขตพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่และอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

เหมืองหรือลำเหมือง หมายถึง ทางไหลของน้ำ ร่องน้ำ ที่สร้างขึ้นเพื่อบังคับทิศทางการไหลของน้ำไปยังพื้นที่ต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการเกษตรกรรมและใช้สอยอื่นๆ ในที่นี้ หมายถึงลำเหมืองส่งน้ำท่าศาลา (ลำเหมืองพญาคำ) เป็นลำเหมืองรางเปิดแบบธรรมชาติ เพื่อส่งน้ำให้กับกลุ่มสมาชิกเหมืองฝายท่าศาลา

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved